

Afb. 1. H. Spilman. Zelfportret met gezin. Amsterdam, Rijksmuseum nr. 304

Twee achttiende-eeuwse schildersportretten

Door de moderne inzichten en methoden t.a.v. het exposeren van schilderijen is er in de musea een tweeledigheid opgetreden, die vroeger, toen het gehele bezit de bezoekers getoond werd, niet bestond. Het depôt, aanvankelijk niet veel meer dan een berghok, groeide uit tot een tweede museum, numeriek soms nauwelijks kleiner dan wat 'bovengronds' getoond werd. Bij de selectie prevaleert veelal de artistieke kwaliteit boven de documentaire betekenis, en zo ontstaat in de depôts langzamerhand een groot fond van schilderijen, waarin misschien geen meesterwerken voorkomen, maar dat als studiecollectie voor de kunsthistoricus van wezenlijk belang is. Zeker, wanneer door de combinatie van toevallige legaten en doelbewuste aankopen een onderdeel dezer depôtverzameling in de loop der jaren een grotere omvang heeft gekregen, zoals dat b.v. gelden kan voor de collectie schildersportretten in het Rijksmuseum.

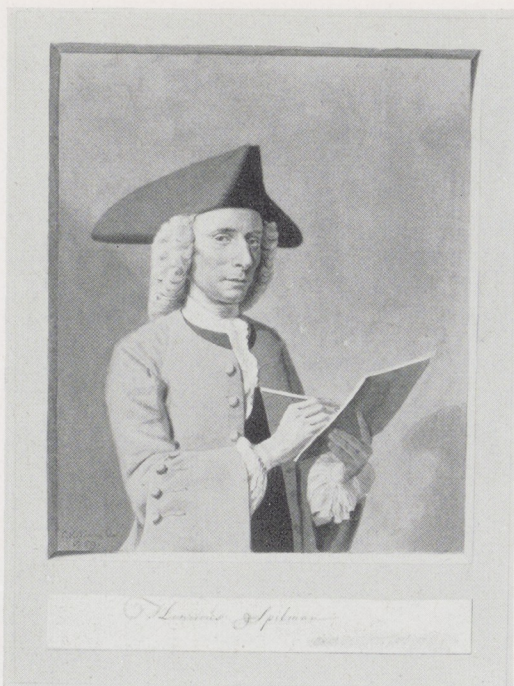
Een aantal van deze, dikwijls ook naar het formaat kleine, schilderijen hadden als document aan betekenis ingeboet, doordat niet meer bekend was door wien ze waren geschilderd – zoals bij het portret van den jongen Bakhuisen door Troost¹ – of welke kunstenaar was voorgesteld. Het bleek mogelijk met betrekkelijk eenvoudige

middelen een tweetal dezer portretten weer te identificeren.

Cat. 1934 nr 304: Een kunstenaar met zijne Echtgenootte en twee Dochters, uit het midden der XVIII Eeuw (afb. 1)

De blik is die van een kunstenaar, die zichzelf in de spiegel observeert. In de rechterhand heeft de man een crayonhouder, is dus waarschijnlijk tekenaar van beroep. Ik meen hem dan ook te herkennen in een portret door Cornelis van Noorde van Hendricus Spilman. Op deze tekening, gedateerd 1759 en onder nr A 3986 in het Rijksprentenkabinet bewaard, is de kunstenaar juist bezig los uit de hand een tekening op te zetten (afb. 2). Spilman zelf gaf dit portret weer in een nogal stijve ets, die F. Muller vermeldt als nr. 5093. Het Amsterdamse groepsportretje toont de schilder op wat oudere leeftijd, na zijn huwelijk met Suzanna van Bommel, te Haarlem in de Hervormde kerk gesloten op 23 februari 1766. De beide dochtertjes, waarvan de oudste al wel een jaar of vier schijnt, zijn in de Haarlemse of Amsterdamse doopboeken niet bekend; bij Spilmans

¹ *Bulletin Rijksmuseum* 10, 1962, blz. 147.

Afb. 2. C. van Noorde. Henricus Spilman. Amsterdam, Rijksprentenkabinet nr. A 3986

dood wordt in het Begraafboek (7,II.1784, Grote Kerk, zuidertrans, nr 4) niets over de familieleden vermeld². Dat de tekenaar toch kinderen heeft gehad zou ogenschijnlijk worden bewezen door de titel van een klein topografisch prentwerkje: 'Geschenk voor mijn kinderen, van een twaalfal Nederlandsche stad- en dorpgezigten, geteekend en gegraveerd door H. Spilman'. Bij nader inzien moet men echter wel aannemen, dat de reeks pas door de uitgever, M. E. Vermandel, die toen blijkbaar de platen bezat, in 1810 is samengesteld en van tekst en titel voorzien. Een compleet ex. is aanwezig in het Huisarchief Warmond (G.A. Leiden).

Er is echter een ander argument, dat de toeschrijving enigszins ondersteunt: de echtgenote van de schilder en het oudste dochtertje dragen een overigens weinig voorkomend hoofddeksel, dat men wel als een kaper mag herkennen, zij het dan, dat hier de bol iets geprononceerder is dan ge-

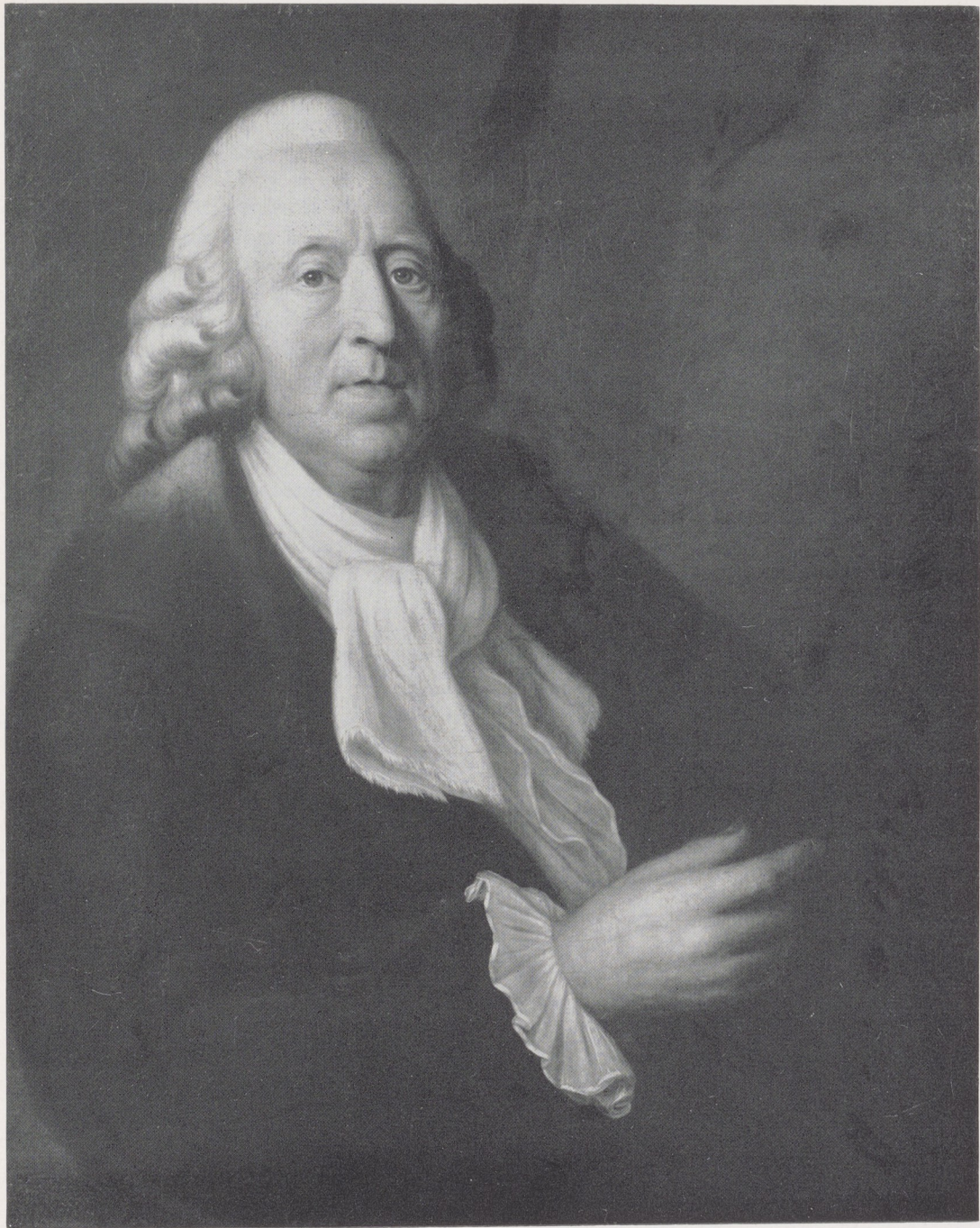
woonlijk. Deze stemmige dracht kwam vanouds veel voor in de kringen der Doopsgezinden³. Spilmans vrouw nu schijnt juist uit dit milieu afkomstig te zijn. Zij werd bij haar huwelijk ingeschreven als Suzanna van Bommel, mogelijk is zij identiek met Sanneke van Bommel, geboren 21 december 1741 als dochter van Hendrik van Bommel en Geertje van Dalen, die in de lidmatenboeken der Haarlemse Doopsgezinden vermeld staat. Zij zou dan bijna twintig jaar jonger zijn dan Spilman en op het schilderijtje als ongeveer acht- à negen en twintigjarige geportretteerd. Natuurlijk kan de voornaam Suzanna ook door verscheidene leden van de familie Van Bommel gedragen zijn.

Tenslotte blijft er nog de puzzel van de moeilijk te determineren voorstelling op de achtergrond. In de linker bovenhoek – de foto laat niet meer dan schimmen zien, maar ook het origineel is vaag – speelt zich een bijbelse of mythologische scène af. Is het de Hl. Thomas, die naar Christus' zijde tast? De figuren bewegen zich in een klassicistisch kader; een bepaald Haarlems gebouw valt er echter niet meer in te herkennen. Het Aalmoezenershuis misschien, waar Spilman in de jaren 1742, 1743 en 1745 als jongeman regent was geweest?⁴ Maar die jaren lagen al ver achter hem. Hier is hij de pater familias tussen de zijnen, te Haarlem 'als een zedig man geacht', die, ofschoon

² De archivalische gegevens dank ik aan de vriendelijke mededelingen van Mej. Dr G. H. Kurtz, Gemeente-archivaris van Haarlem.

³ S. F. Rues beschrijft in zijn *Opregt Berigt van den tegenwoordigen Staat der Doopsgezinden of Menmoniten, Amsterdam 1745*, blz. 48, het doopritueel in de Kerken der 'Oude Vlamingen' (een 'precieze' groepering onder de Doopsgezinden). Sprekend over de besprenkeling van het voorhoofd der dopelingen door de predikant zegt hij: 'Van de Vrouwspersoonen schuift hij de Kaper een weinig te rug, om plaats te hebben'. Ik kan deze passage citeren dankzij de deskundige hulp van Ds H. W. Meihuizen te Den Haag, die mij er ook op wees, dat in het feit dat een 'mennistezusje' als Suzanna van Bommel haar huwelijk in de Herv. Kerk liet bevestigen, niets ongerijms ligt: het was voorschrift. En over eigen begraafplaatsen beschikten de Doopsgezinden niet, zodat Spilmans graf in de Hervormde Kerk noch vóór noch tegen een eventueel toetreden tot de Men-nisten pleit.

⁴ Het gebouw veranderde na 1786 van bestemming en werd 1907 afgebroken. Ook deze gegevens werden mij welwillend medegedeeld door Mej. Dr G. H. Kurtz.

Afb. 3. E. Sam. Zelfportret. Amsterdam, Rijksmuseum nr. 303*b*

Afb. 4. P. Tanjé naar A. Schouman. Engel Sam. Gravure in Van Gool, dl. II. (detail)

de tekenstift en etsnaald beter machtig dan het penseel, ons een touchant beeld naliet van zijn jong gezin, waarvan hij de vreugden pas als goede veertiger had leren kennen.

Cat. 1934 nr 303b: Portret van een bejaard schilder, omstreeks 1750 (afb. 3)

Ook hier is de datering m.i. te vroeg; het schilderij – ditmaal op fors formaat van bijna 80—63,5 cm – zal in de jaren '60 geschilderd zijn. Met behulp van de gravures door Tanjé in Van Gools Grootte Schouburgh kon zonder veel moeite worden vastgesteld, dat hier de Rotterdamse schilder Engel Sam voor zijn ezel zit (dl II, t.o. blz. 259) (afb. 4). Geboren in 1699 zal de kunstenaar als zestiger zijn uitgebeeld, misschien in een zelfportret. Uit Van Gool (II, 273) moet men concluderen, dat hij in zijn dagen een bekend portrettist is geweest; de gravure, die zijn biografie vergezelt, is naar een tekening ad vivum van Aert Schouman. Een op perkament getekent zelfportret door Engel Sam in de verzameling Chr. Kramm werd op de veiling, die na diens dood te Utrecht werd gehouden voor f 1,— gekocht door Frederik Muller (7.XII.1875 nr 3711). Vermoedelijk is het identiek met het blad in de beroemde verzameling Van der Marck (vlg 29.XI.1773 nr T 1806, f.4,10 aan Schouten, tezamen met nr 1805).

Ook op de tekeningenvveiling A. de Lange, 12.XII.1803 nr H27 kwam een portret van Sam voor.

Kanttekeningen en berichten

J. DE COO

Loden plaquettes uit het bezit van Koning Karel I

In haar artikel, verschenen in dit Bulletin 1961 nr 4, publiceert Mevr. Th. M. Duyvené de Wit-Klinkhamer twee loden plaquettes uit het Rijksmuseum, als zijnde herkomstig uit het bezit van Karel I van Engeland. Als bewijs voor deze herkomst geldt enerzijds de beschrijving in de inventaris van Van der Doort, en anderzijds het voorhande zijn van eenzelfde (onverklaard) verzamelersmerk (?) op de keerzijden.

Aan dit tweede, niet zo overtuigend argument, kunnen wij overredingskracht toevoegen door het publiceren van een plaquette in het Museum Mayer van den Bergh te Antwerpen (cat. 1933, nr 556). Niet alleen draagt deze plaquette aan de achterzijde hetzelfde ingekraaste monogram MK, maar ze komt eveneens voor in de inventaris van het kunstbezit van Karel I. Het betoog van Mevr. Duyvené de Wit-Klinkhamer, die ons ongewild op het spoor van de tekst van Van der Doort bracht, wordt door dit nieuwe verband tussen beide feiten, gesteund, al blijven de initialen onopgehelderd.

De plaquette te Antwerpen, in lood en metende $18 \times 13,6$ cm., stelt de Triomf van de H. Drieëenheid voor, naar het schilderij La Gloria van Titiaan (Prado), en beantwoordt aan nr. 8 van de groep reliëfs, door Van der Doort beschreven als een gift van Lord Connington aan de koning: ' (item under that) a high square peece being Coppied after Titians peece, wich is called Titians Glory being the graven'¹. Mayer van den Bergh kocht de plaquette in 1896 bij Van Snick, Nieuwkerken-Waas.

Van de plaquette met de Kroning van Maria, waarvan het Rijksmuseum – luidens het geciteerde artikel – be-

halve een galvano, een in ovaal versneden exemplaar bezit, wordt in het Museum Mayer van den Bergh een volledig exemplaar bewaard (cat. 1933, nr. 653, lood, afm. $21,3 \times 17,8$, de rechterbovenhoek ontbreekt). De achterzijde vertoont geen merk. Mayer van den Bergh verwierf het in 1896, tegelijk met 58 Flötner-plaquettes, van Jonkheer van Sypesteyn, 's-Gravenhage.

¹ Oliver Millar, *Abraham van der Doort's Catalogue of the collections of Charles I, Walpole Society, vol. 37, 1958-60, p. 100.*

Summaries

VREDERICK HOON A.D. 1465

A HAARLEM PRIMITIVE IN EFFIGIE IN THE RIJKSMEUSEM
BY J. BRUYN

Thanks to recent investigations into the history of the former fifteenth century 'great organ' in St. Bavo's,

Haarlem, the organ's shutters are now known to have been painted by Vrederick Hoon (ca. 1430-1505). In 1635/36 Pieter Saenredam portrayed the interior of the right-hand shutter with his usual minute precision (figs. 1, 2) and his rendering may serve as a document for the obscure episode in the history of Haarlem painting preceding the appearance of Geertgen tot St. Jans (ca. 1480). Hoon's *Resurrection of Christ* is unrelated to the Rogerian type as it was used by Dirck Bouts and widely imitated in the Southern Netherlands and in several parts of Germany (fig. 4); this disproves the hypothesis concerning Bouts' return to his native city and his activity there ca. 1450/55.